

Kapitola 10

Rusko v české zahraniční politice

Petr Kratochvíl

RUSKO V ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITICE: VÝCHODISKA

Česko-ruské vztahy jsou dlouhodobě zatíženy dvěma stereotypy, které jsou patrné v téměř každém kroku české diplomacie vůči Rusku a, bohužel, i východní Evropě jako celku. Jednak je příliš zdůrazňována společná minulost regionu (která se odráží např. v nadužívání termínu „postsovětský“) a jednak je politika ČR vůči celému regionu příliš zaměřená na Rusko. Takovou chybu ovšem nedělají jenom ti, kteří Rusko příliš vyzdvihují – stejnou obsesí bohužel občas trpí i ti, kteří Rusko kritizují.

Tato stereotypizace zasahuje i oficiální dokumenty, ve kterých je zachycena česká zahraniční politika. Rusku a východní Evropě obecně je v nich věnováno minimálně prostoru. Tak například programové prohlášení vlády (a přirozeně ani koaliční smlouva) Rusko nezmiňuje vůbec. Starší *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006* potom Rusko primárně podřazuje otázkám spojeným s činností NATO a teprve jako dodatek zmiňuje i ekonomickou spolupráci. Ostatní dimenze, jako otázka demokratizace, nebo tradičně úspěšná kulturní spolupráce, pak nejsou zmíněny vůbec. Žádné zmínky se pak v ani v jednom z těchto dokumentů nedostává ostatním zemím regionu; jedinou výjimkou je Ukrajina, která je ale vždy zmíněna jako doplněk kontextu částí věnované Rusku.¹

RUSKÁ DIMENZE ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: AGENDA A UDÁLOSTI

V roce 2007 se ještě více než v předchozím období projevoval odlišný charakter politického dialogu a ekonomické spolupráce mezi oběma zeměmi. Zatímco ekonomické vztahy vysloveně vzkvétaly, v politické oblasti pokračovalo ochlazování, jehož počátek bychom našli již v roce 2006. Značnou roli přitom sehrála výměna vlády, ale faktorů, které brzdily politický dialog, byla celá řada – diskuse o radarové základně, problémy s památníky vojáků z druhé světové války apod.

Hned v lednu roku 2007 začalo Rusko plnit stránky českých novin v souvislosti s tím, že přerušilo své dodávky ropy do Běloruska a v důsledku toho se zastavil přísun ropy i do dalších států. České republiky se tato krize nijak vážně nedotkla, protože i nadále proudila ropa ze zásobníků na Slovensku. Nicméně krize přiměla českou diplomacii v obecné rovině k vážnějším úvahám o společné energetické politice EU; a v rovině konkrétnější pak k diskusi o dodávkách ropy z Terstu přes Alpy a z ropovodu Ingolstadt.²

Již od počátku roku se také opakovaně objevuje téma, které tvořilo hlavní problémový okruh ve vztazích mezi ČR a Ruskem v podstatě po celý rok – možné umístění americké radarové základny na území ČR. V průběhu roku se sice pozice ruské diplomacie vyvinula od naprostého odmítání k hledání kompromisního řešení,³ ale první polovina roku byla charakterizována velmi ostrými komentáři ze strany Ruska: Diskutovalo se o úpravě ruské vojenské doktríny, která by vzala v úvahu umístění základen v Polsku a ČR (jak potvrdil místopředseda zahraničního výboru Státní dumy Leonid Sluckij již 20. ledna),⁴ nebo dokonce o zaměření ruských raket na americké základny (velitel ruských raketových vojsk Nikolaj Solovcov).⁵ Vyvrcholením tohoto negativního trendu v česko-ruských vztazích, ale i obecně ve vztazích mezi Ruskem a Západem, bylo Putinovo únorové vystoupení na mnichovské konferenci.⁶

Mírné uvolnění znamenala návštěva prezidenta Václava Klause v Rusku 26.–29. dubna 2007. Je zajímavé, že od vzniku samostatné České republiky šlo o první oficiální návštěvu české hlavy státu. Cílem prezidentovy návštěvy přitom mělo být jak udržení dobrých ekonomických vztahů, tak i přesvědčení Ruska, že radarová základna nikterak neomezuje jeho bezpečnost. Zatímco první se víceméně podařilo splnit, druhé nikoliv. Vzhledem k jasně vyhraněným postojům ruské strany a jednoznačně odmítavému stanovisku napříč ruským politickým spektrem i mediálním prostorem to ovšem nebylo nikterak překvapivé. Překvapivé bylo naopak naléhání prezidenta Klause, aby při jednáních mezi ruskou a českou delegací byla používána výhradně ruština. Tento postup sice neodpovídá diplomatickým zvyklostem v takových situacích a způsobil řadě členů delegace nemalé problémy, nicméně ruská strana tento nečekaně vstřícný krok velmi ocenila, a to dokonce natolik, že byl prezident Klaus na podzim oceněn Puškinovou medailí za šíření ruského jazyka.⁷

Je zajímavé, že prezident Klaus dlouhodobě volí při jednáních s ruskou stranou poměrně smířlivý tón. Zejména srovnáme-li prezidentovu rétoriku, kterou používá vůči Evropské unii, s jeho výroky vůči Rusku, je patrná značná preference Ruska oproti EU. Prezidentův postoj je tak vůči Rusku vstřícný hned ve dvou ohledech: Jednak tím, že o Rusku se zmiňuje jako o zemi, na kterou by se ČR měla ve své zahraniční politice zaměřit, a jednak tím, že v celé řadě otázek zastává pozici velmi blízkou pozici ruské (nedůvěra vůči EU a podceňování jejího vlivu, odmítání samostatnosti Kosova, důraz na nutnost vyřešit konflikt v Podněsteří dříve, než bude Moldavsko přijato do EU, atd.). Zatímco tento fakt je přirozeně oceňován ruskou diplomacií, v českém prostředí vyvolává otázky stran prezidentovy motivace.⁸

Tři oficiální dokumenty, které byly za prezidentovy návštěvy podepsány, sice nejsou zcela přelomové, ale přesto nejsou nepodstatné: Šlo o *Protokol ke Smlouvě mezi vládou České republiky a vládou Ruské federace o zamezení dvojího zdanění*

a zabránění daňovému úniku u daní z příjmu a z majetku, dále o Dohodu o ochraně duševního vlastnictví během vojensko-technické spolupráce a konečně o Dohodu o organizaci oprav vrtulníků a jejich modernizace na území ČR. Nejvýznamnější je Protokol, jenž bude mít jistě pozitivní vliv na česko-ruské obchodní vztahy, další dvě dohody se zabývají okrajovějšími tématy. Navíc už se u nich objevují problémy – například nespokojenost české strany s příliš pomalým časovým harmonogramem plánované modernizace vrtulníků. Zejména české ministerstvo obrany a Generální štáb Armády ČR vyjádřily obavu, že vyjednávání o modernizaci neprobíhá podle představ ČR, která vrtulníky získala v rámci ujednání o deblokaci ruského dluhu. Ovšem aby vrtulníky byly schopny vykonávat potřebné úkoly v rámci zahraničních misí, musí splnit standardy NATO, zejména vybavení avionikou kompatibilní se zařízeními, která používají ostatní členské země Aliance.⁹

Mnohem podstatnější bylo, že prezidenta na jeho státní návštěvě provázela mohutná delegace českých podnikatelů (kolem sta účastníků). České firmy přitom podepsaly nebývalé množství kontraktů, které dosáhly stovek milionů eur. Například obchodní společnost Alta podepsala kontrakt na dodávky pro Uralvagonzavod dosahující zhruba jedné miliardy eur, společnost ČEZ uzavřela strategické partnerství s ruským producentem elektrické energie TGK-4, Farmtek Jistebnice a Genoservis Olomouc podepsaly s podnikem SamaraProdRezerv smlouvu o výstavbě zemědělského komplexu za 644 mil. Kč atd. Obchodní kontakty a české investice přitom nejsou omezeny jenom na prosperující Moskvu, ale postupně se rozšiřují i do dalších oblastí. Důkazem je například tatarsko-české podnikatelské fórum, kde za účasti prezidentů ČR a Tatarstánu byly podepsány dvě obchodní smlouvy, dosahující hodnoty 130 mil. EUR. Na organizaci návštěvy se podílelo i české ministerstvo průmyslu a obchodu (sám ministr byl členem Klausova doprovodu) a přirozeně také české velvyslanectví v Moskvě.

Během prázdnin opět nabyly na intenzitě sporné otázky vzájemných vztahů: Především se znovu začalo diskutovat o radarové základně. Rusko nejprve v červnu navrhlo využívání základny v Ázerbájdžánu, o měsíc později pak přišlo s podobnou nabídkou, která se tentokrát týkala radarové základny na jihu Ruska samého. Přestože tyto nabídky českou diplomacii zpočátku nemile zaskočily (ostatně překvapená byla i diplomacie americká), ukazují, že Rusko v polovině roku přešlo od naprostého odmítání jakékoliv diskuse a od jednostranných hrozeb k diskusi o možných alternativách nebo o krocích, které by existenci amerických základen ve střední Evropě učinily pro Rusko přijatelnější.

Na tento vývoj se zaměřila vyjednávání české delegace, která Rusko navštívila v druhé polovině srpna. Delegaci vedl náměstek ministra zahraničních věcí Tomáš Pojar, náměstek ministryně obrany Martin Barták a šéf Generálního štábu Vlastimil Pícek. Již z tohoto vysoce reprezentativního složení je zřejmé, že jednáním byla českou stranou přikládána značná důležitost. Přestože jednání probíhala v překvapivě přátelském duchu, české delegaci se opět nepodařilo ruskou stranu přesvědčit, že radar Rusko nijak neohrožuje.

Na počátku července se také znovu vyostřila situace týkající se pomníků rudoarmějců v ČR. Šlo o několik případů, kdy neznámí vandalové poškodili náhrobky rudoarmějců, přičemž nejznámější případ se týkal poškození 48 náhrobků vojáků na hřbi-

tově na pražských Olšanech. Český velvyslanec v Moskvě dokonce obdržel protestní nótu, která poukazovala na to, že případů poškození náhrobků nebo památníků se v poslední době objevila celá řada. České ministerstvo naopak ujistilo ruskou stranu, že „Ministerstvo zahraničních věcí tento případ rozhodně odsuzuje a v plném rozsahu se hlásí k závazkům, které v této oblasti pro Českou republiku vyplývají z Dohody mezi vládou České republiky a vládou Ruské federace o vzájemném udržování válečných hrobů z roku 1999“.¹⁰

Největší pozornost ovšem na konci srpna vyvolal ruský návrh, aby se výkonným ředitelem Mezinárodního měnového fondu stal bývalý premiér ČR Josef Tošovský. Tento krok byl poměrně překvapivý, ale ještě překvapivější bylo, že J. Tošovský kandidaturu přijal, a to i přes odmítnutí jeho nominace vládou ČR. Ta se totiž již dříve zavázala, že ČR jako členská země Evropské unie podpoří unijního kandidáta Dominiqua Strausse-Kahna, který nakonec v souboji o tuto funkci zvítězil. Rusko argumentovalo především tím, že je třeba zohlednit roli nových, rozvíjejících se ekonomik, jako je Čína nebo Indie, které svého kandidáta v čele MMF dosud neměly.¹¹

Zatímco prezident V. Klaus volil vůči Rusku po celý rok velmi smířlivou rétoriku, bývalý prezident Václav Havel se profiloval jako ostrý kritik současného ruského režimu. Právě v době státní návštěvy prezidenta Klause v Rusku vyšel ve vlivných *Süddeutsche Zeitung* rozhovor s V. Havlem, v němž se tento politik obšírně věnuje situaci v Rusku. Mimo jiné konstatuje, že vývoj v Rusku je velmi „znepokojující“ a že se zde rodí „nový typ postkomunistického autoritativního systému“.¹² Havel potom svou kritiku zopakoval při návštěvě Ruska na počátku října, kdy se mj. setkal s celou řadou ruských disidentů.

V druhé polovině října se konalo třetí setkání Mezivládní komise, která se zabývá ekonomickou, průmyslovou a vědecko-technickou spoluprací mezi oběma zeměmi. Komise se schází na vysoké úrovni – za ČR jí v době zasedání předsedal ministr průmyslu a obchodu M. Říman a za ruskou stranu místopředseda vlády S. Naryškin.¹³ Přestože jednáním komise nebývá ve sdělovacích prostředcích věnována velká pozornost, její role při uzavírání obchodních smluv je veskrze pozitivní. Při říjnovém zasedání například byla podepsána dohoda mezi Moravskými naftovými doly a ruskou společností Prominvest, která v budoucnu umožňuje Moravským naftovým dolům potenciálně velmi lukrativní těžbu ropy v Uljanovské oblasti.¹⁴ V této souvislosti je však důležité, jak se bude v budoucnu vyvíjet ruská legislativa. Připravuje se totiž zákon, který by reguloval vstup zahraničního kapitálu do klíčových odvětví ekonomiky Ruska, a zdá se, že jeho charakter bude značně restriktivní. Přestože se nepočítá s jeho brzkým přijetím, česká strana – a to zejména představitelé vlády – by měla dávat při jednáních najevo své znepokojení z možných důsledků tohoto zákona pro česko-ruské investiční vazby, což se zatím příliš neděje.

Přestože by se mohlo zdát, že podnikatelská aktivita byla především doprovodným efektem prezidentovy návštěvy v Rusku, není tomu tak. Hospodářské vztahy mezi oběma zeměmi se rozvíjely z velké části nezávisle na „vysoké“ politice. Podstatné přitom je, že postupně dochází k diverzifikaci českých investic, a to jak geograficky, tak i zaměřením. Velmi aktivní v Rusku zůstává na české poměry velká obchodní společnost Alta, která se specializuje především na postsovětský prostor. Z dalších úspě-

chů lze jmenovat stavbu továrny společností CBPS v Baškirsku (téměř 10 mld. Kč) nebo zakázku ČKD Nové Energo na opravu energetického bloku v Tatarstánu (více než 1,1 mld. Kč). Finanční prostředky přitom posledně jmenované společnosti poskytne Česká exportní banka.

Větší závislost na politické situaci vykazuje turistika, zejména v souvislosti s vizovým režimem. Po celý rok 2007 se objevovaly obavy ruských cestovních kanceláří z komplikací způsobených vstupem ČR do schengenského prostoru. Zároveň se v průběhu roku znovu objevovala kritika konzulárního oddělení českého velvyslanectví v Moskvě za průtahy s vydáváním turistických víz.¹⁵ Ovšem je třeba zdůraznit, že česká strana podnikla celou řadu kroků, jak vydávání víz zjednodušit a jak omezit množství podvodů, které celou vízovou proceduru obklopují. Za pozornost také stojí, že komplikace, jež v průběhu roku 2007 nastaly, se alespoň zčásti odvíjejí od změny ruské legislativy, která vyžaduje od cestovních kanceláří sdělování přesnějších informací.

Relativně úspěšný byl rok 2007 z hlediska veřejné diplomacie ČR. Po letech problémů s českou přítomností v Rusku se velmi aktivně rozvíjí činnost moskevského Českého centra. V roce 2007 sice jednoznačně platilo, že česká kulturní činnost vůči Rusku byla zastíněna politickými a ekonomickými aspekty vzájemných vztahů, nicméně přesto je ve srovnání s ostatními Českými centry kulturní aktivita toho moskevského nezanedbatelná. Mezi důležité akce, na kterých se centrum podílelo, patří například projekt *M@NARCHIA*, jenž se zabýval tématem střední Evropy, s Dny Prahy v Moskvě na přelomu října a listopadu.¹⁶ Vzhledem k výjimečnému postavení české kultury v Rusku by ovšem častější využívání tohoto nástroje bylo vhodné i při odstraňování napětí v ostatních oblastech vzájemných vztahů, což se prozatím bohužel vůbec neděje. To, že se České centrum specializuje na podporu české kultury v Rusku, by nemělo znamenat, že ostatní aktéři v české diplomacii její veřejnou a kulturní dimenzi mohou zcela ignorovat, jak tomu v současnosti z větší části je.

IDENTIFIKACE A CHARAKTERISTIKA KLÍČOVÝCH AKTÉRŮ ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY VŮČI RUSKU

V základní rovině existují dvě linie českých aktivit vůči Rusku, které se jen zřídka setkávají: Tou první je činnost diplomatická a politická, tou druhou je činnost ekonomických subjektů. Zatímco v první linii je jasně definovaným klíčovým aktérem MZV, v druhé je situace mnohem složitější: Vedle firem samých hrají podstatnou roli organizace jako Komora pro hospodářské styky se SNS, velmi aktivní je i velvyslanectví ČR v Moskvě a do určité míry i ministerstvo průmyslu a obchodu.

Jak už bylo naznačeno výše, politické vztahy v současnosti procházejí krizovým obdobím, což souvisí jak s externími faktory (nabídka vybudování americké radarové základny v ČR, blížící se parlamentní a prezidentské volby v Rusku, ruský odklon od demokracie atd.), tak i s vnitřními (vláda, která je obecně k Rusku výrazně kritičtější než vláda předchozí). Situaci ještě komplikuje současná vládní konstelace, tj. konkrétně fakt, že současný ministr zahraničních věcí je nestraník nominovaný do

své funkce Stranou zelených. Jeho postavení je proto slabší než pozice ministrů, kteří jsou členy některé z politických stran, nebo dokonce strany nejsilnější – ODS (jednoznačně to platí např. o mocenské a institucionální asymetrii mezi ministrem zahraničních věcí a ministrem pro evropské záležitosti). Toto základní pnutí se konkrétně ve vztahu k Rusku odráží jednak v relativně silné pozici některých náměstků ministra (T. Pojar), jednak v přetrvávajícím vlivu zahraničněpolitických expertů z ostatních vládních stran, především pak ODS.

Převahu si tak na ministerstvu dlouhodobě udržuje spíše idea jasného vymezení českých zájmů vůči nárokům Moskvy. Základním principem, který tato skupina prosazuje, je důraz na transatlantickou vazbu, jež je pro českou politiku (zejména v bezpečnostní oblasti) klíčová. Z něj pak vyplývá na jedné straně značná skepse vůči Evropské unii, na straně druhé negativní postoj vůči Putinovu Rusku. V tolik diskutované otázce radarové základy to potom znamená, že ačkoli může být základna primárně zaměřena na obranu proti „zlotřilým“ režimům na Blízkém východě, ochrana proti Rusku je vítaným bonusem. V tomto smyslu na ministerstvu trvá značná kontinuita mezi funkčním obdobím ministra A. Vondry, který si zde dosud udržuje značný neformální vliv, a funkčním obdobím současného ministra. Dalším krátkodobě nepříznivým faktorem je chystaná organizační restrukturalizace ministerstva, která brání vytváření dlouhodobějších strategií. Sama reorganizace je pravděpodobně potřebná, nicméně při ní dochází k rozdělení klíčového teritoriálního odboru (Odbor jihovýchodní a východní Evropy) a před usazením nové institucionální struktury, tj. zhruba do třetiny roku 2008, nelze očekávat zásadně nové impulzy. Je otázkou, do jaké míry se novým odborům podaří zbavit se problémů, které byly pro zmíněný odbor dlouhodobě charakteristické. Takovým problémem byla jednak častá obměna jeho představitelů a jednak poměrně malé množství zaměstnanců, kteří se mohou věnovat jednotlivým zemím regionu (je třeba připomenout, že odbor nezaštiťuje jenom Rusko, ale většinu evropského postsovětského prostoru a nadto ještě Balkán). Zdá se bohužel, že častá rotace zaměstnanců, jež je dána obecně institucionálními faktory a snahou většiny diplomatů vyjet co nejdříve na zahraniční misi, je v činnosti tohoto odboru mimořádně patrná. To pravděpodobně souvisí mj. s tím, že poměr mezi počtem zaměstnanců, kteří *de facto* do oblasti odboru spadají, a počtem zaměstnanců odboru, je pro výjezd příznivější než na mnoha jiných odborech. I z tohoto hlediska lze rozdělení odboru na dva teritoriálně odlišné přivítat. Je však třeba podtrhnout, že v rámci těchto omezení odbor fungoval dobře a úzce spolupracoval s českým velvyslanectvím v Rusku.

Politické kontakty ostatních aktérů jsou spíše nepravidelné. Lze uvést již zmíněné aktivity prezidenta V. Klause, zejména jeho dubnovou návštěvu Ruské federace. Také aktivity ostatních ministerstev jsou spíše minimální (jedinou výjimkou je ministerstvo průmyslu a obchodu – viz dále). Silné kontakty s regiony a městy Ruska mají i některé české kraje a města. Jako příklad může být uvedena Praha, která vyvíjí řadu aktivit ve vztahu k partnerským městům – Moskvě a St. Petěrburgu. V říjnu 2007 se Praha prezentovala v Moskvě, v listopadu potom pro změnu Prahu navštívila petrohradská gubernátorka V. Matvijenková. Tyto aktivity však nemají v úzkém slova smyslu primárně politický charakter, ale zabývají se podnikatelskými vztahy i vztahy kulturními.

Určité aktivity vyvíjel i český parlament, ale jeho zapojení do procesu tvorby české zahraniční politiky bylo často víceméně formální. Příkladem budiž jednání předsedy Senátu Přemysla Sobotky s velvyslanci Ruské federace a USA o radarové základně v únoru 2007. Podobně spíše informativního rázu byla jednání o radarové základně v Poslanecké sněmovně.¹⁷ Konkrétnější kroky podnikl Senát například v oblasti energetické bezpečnosti. V červnu se konalo veřejné slyšení věnované tomuto tématu.¹⁸

Čistě ekonomickými vztahy se na vládní úrovni zabývá ministerstvo průmyslu a obchodu. Jeho aktivity mají ale spíše obecný koncepční charakter a v důsledku toho je jeho přímý vliv na konkrétní utváření investičních a obchodních vazeb spíše menší. Ministerstvo nicméně zpracovalo koncepci proexportní politiky, kterou vláda schválila již 24. 2. 2003.¹⁹ Na ni potom navazuje *Strategie prosazování obchodně-ekonomických zájmů České republiky v Ruské federaci* z března 2005.²⁰ Problémem ale je, že tato strategie, která má být konkretizací koncepce proexportní politiky, také zůstává v obecné rovině. Problematický je i důraz na prioritní regiony – ten vychází z přesvědčení, že české podnikatelské aktivity se v minulosti soustředily téměř výhradně na Moskvu a St. Petěrburg a že je tedy třeba diverzifikovat. Tento předpoklad je však nepřesný – například v St. Petěrburgu dosud aktivně působí pouze čtyři firmy z ČR (mj. Unistav a Alta).²¹ Stejně tak je sporné, zda má smysl se zaměřovat na několik málo regionů, když – jak potvrzuje české velvyslanectví v Rusku – je zájem o českou produkci a investice ve všech regionech Ruské federace.²² V tomto případě se ale zdá, že neexistuje žádná tendence odlišný názor velvyslanectví a koncepčního materiálu sladit. Praktická zkušenost přitom dává jednoznačně za pravdu názoru české ambasády. Organizačně se Východem na ministerstvu průmyslu a obchodu zabývá sekce obchodu, zejména pak Odbor evropských zemí a zemí SNS a Odbor podpory exportu.²³ Ministerstvo se přitom oficiálně účastní veletrhů v Rusku (např. v březnu 2007 technického veletrhu v St. Petěrburgu nebo v červnu téhož roku elektrotechnického veletrhu v Moskvě). Ministerstvo také podporuje konference věnované konkrétnějším otázkám – například právním aspektům podnikání v Rusku (březen 2007).

Významnou roli i v konkrétním dojednávání obchodů hraje Velvyslanectví ČR v Ruské federaci, zejména jeho obchodně-ekonomický úsek. Ten uspořádal jen za první pololetí roku 2007 zhruba dvacet proexportních akcí, z nichž více než polovina se konala mimo Moskvu.²⁴ V zásadě přitom šlo o několik typů aktivit. Jednou z nich byly prezentace jednotlivých oblastí Ruska (např. Tomské oblasti). Další byly konkrétní konference věnované specifickým odvětvím průmyslu a obchodu (např. energetika, zemědělství, automobilový průmysl). Třetí typickou činností byla podpora české účasti na veletrzích a výstavách (technický veletrh v St. Petěrburgu, národní výstava v Kazani apod.). Velvyslanectví vzhledem k šíři své činnosti funguje jako jakési neformální centrum českých aktivit zaměřených na podnikatelské subjekty jak na české, tak zejména na ruské straně. Velvyslanectví je proto v častém kontaktu nejen s ministerstvem zahraničních věcí, ale také s dalšími subjekty, jako je již zmíněná Komora pro hospodářské styky se SNS a CzechTrade.

Komora pro hospodářské styky se SNS je dalším důležitým ekonomickým aktérem. Sdružuje zhruba 140 soukromých společností, které se významně zapojují do ob-

chodu s Ruskou federací. Komora se často zapojuje do aktivit propagujících český export, někdy i v součinnosti s českým velvyslanectvím v Rusku, spolupracuje s MZV i MPO. Komora přitom v současnosti zakládá také skupiny bilaterálních smíšených obchodních komor, které by se měly věnovat vztahům s jednotlivými zeměmi SNS. Vzhledem k tomu, že význam česko-ruských obchodních vztahů daleko převyšuje všechny ostatní bilaterální vazby ČR se zeměmi postsovětského prostoru, může tento krok přispět k větší zacílenosti českých podnikatelských aktivit v Rusku.²⁵

V oblasti kulturních vazeb došlo v roce 2006 k několika institucionálním změnám, které ovlivnily i česko-ruské kulturní vztahy v roce 2007. Nejvýznamnější z nich je utlumení činnosti kulturního a školského úseku českého velvyslanectví a s tím související přenos těchto činností na České centrum. Tato změna souvisela i se snižováním počtu zaměstnanců na českých velvyslanectvích v řadě zemí. V případě Ruska efekt nebyl tak zásadní, protože – jak již bylo řečeno výše – analogické aktivity vykonává České centrum. Ale určitě bychom našli alespoň nepřímou souvislost mezi tímto vývojem a skutečností, že na rozdíl od předcházejících let, které byly charakterizovány rozsáhlými projekty České kulturní sezóny v Rusku a Ruské kulturní sezóny v ČR, šlo v roce 2007 spíše o sérii aktivit menšího rozsahu. Většina z nich se přitom i nadále odehrává přímo v Českém centru nebo na různých místech Moskvy, ale objevují se i projekty v ostatních částech Ruska (např. St. Petěrburg, Nižnij Novgorod apod.).

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA VŮČI RUSKU V POLITICKÉM, VEŘEJNÉM A MEDIÁLNÍM PROSTORU

Považujeme-li za součást veřejného diskurzu i postoje oficiálních představitelů ČR, pak je patrné, že česko-ruské vztahy mají v politické rovině jednoznačně sestupnou tendenci. Obecně platí, že současná vláda je k Ruské federaci mnohem kritičtější než vláda předchozí. To je znásobeno tím, že ruská strana v roce 2007 často volila velmi tvrdou rétoriku (viz níže) a česká strana na ni reagovala často také poměrně ostře. Ministři jako A. Vondra nebo K. Schwarzenberg se přitom profilovali jako asertivní obhájci českých pozic jak v domácím prostředí, tak i na mezinárodní scéně.²⁶ Paradoxně ale přílišná fixace na Rusko zůstávala pro českou politiku typická i po tomto obratu k větší kritičnosti.

Jediným tématem, které bylo významnou součástí veřejného diskurzu jak v ČR, tak i v Rusku, byly diskuse o americké radarové základně. Této otázce byla po celý rok věnována setrvalá pozornost a díky tomu se dostávalo prostoru i analýze postupných proměn v české a především v ruské pozici. Zatímco většina analýz ruských postojů k radaru obvykle konstatovala agresivitu ruského postoje (nejen ve vztahu k ČR, ale obecně k Západu),²⁷ v druhé polovině roku se častěji poukazovalo na měnící se ruskou pozici i na nejasnosti související s českým postojem k základně.²⁸ Totéž téma pak bylo hlavní problematickou otázkou i pro ruský tisk. V něm byla ale větší pozornost věnována odmítavé ruské pozici. Ruská média také mnohem častěji poukazovala na nejasnosti kolem radaru, jako například na odmítavé stanovisko starostů obcí v okolí Brd.²⁹ Celkový obrázek se tedy výrazně lišil – zatímco v ČR převládala

interpretace, že se ruský pohled na radarovou základnu mění, v ruských médiích přetrvávalo jednoznačně negativní hodnocení.³⁰

Většina ostatních bilaterálních otázek byla charakteristická svou asymetrií: zatímco v ČR patřily mezi často probírané, v Rusku jim byla věnována spíše okrajová pozornost. To je sice přirozené, vezmeme-li v úvahu rozdíl v postavení obou států v mezinárodních vztazích, nicméně je tento prvek často v českých médiích opomíjen. Dobrým příkladem jsou diskuse o ekonomických vztazích. Často byla zmiňována znovuobjevená přitažlivost Ruska jako dobrého obchodního partnera nebo země vhodné pro investice.³¹ V souvislosti s tím se také diskutovalo o rostoucím významu ruských turistů pro českou ekonomiku (jichž mělo v roce 2007 přijet rekordních 280 000) i o rostoucí oblíbenosti ruského jazyka u českých studentů a podnikatelů.³² Pravidelně byly zmiňovány nové české investice v Rusku a uzavřené obchody. Nejvíce informací tohoto typu se objevilo v souvislosti se státní návštěvou prezidenta V. Klause v Rusku (viz výše).

Zatímco v ČR tedy byly co do četnosti velkým tématem ekonomické otázky, v ruském veřejném prostoru se debaty o obchodních vztazích s ČR objevovaly spíše zřídka. Opačnou asymetrií se vyznačovala míra pozornosti, kterou česká a ruská média věnovala některým dalším citlivým otázkám, zejména opakovanému poničení pomníků či náhrobků sovětských vojáků.³³ Svou roli hrálo i to, že podobné incidenty se zhruba ve stejnou dobu objevily i v Polsku a v politické rovině pak ještě více v Estonsku. V ČR toto téma bylo považováno spíše za okrajové, resp. v některých případech za projev vandalismu a nikoli zahraniční politiky státu. Proto byla i česká diskuse o této otázce spíše reaktivní.

Překvapivě málo byla z české strany mediálně pokryta otázka energetické bezpečnosti. Ta se objevovala především při zmínkách o prioritách Evropské unie ve vztahu k Rusku.³⁴ Taková situace je poměrně paradoxní, protože z hlediska vládnoucí elity toto téma nabírá na důležitosti, jak koneckonců dokládá i působení zvláštního velvyslance pro energetickou bezpečnost Václava Bartušky. Bartuška ovšem dlouhodobě prezentuje Rusko jako poměrně solidního partnera, což příliš nekorresponduje se snahou některých dalších států EU (např. Polska) vybudovat společnou energetickou politiku právě na ideovém základě obav z Ruska jako nestabilní a nedemokratické země.³⁵ Jednotící prioritou pro oba přístupy pak může být společná snaha o vyjednávání o energetických dodávkách z Ruska nikoli na bilaterální bázi, ale na vyšší rovině – mezi Ruskem a EU jako celkem.

Z dalších rozebíraných témat je třeba se ještě zmínit o diskusi o nominaci bývalého českého premiéra J. Tošovského na funkci výkonného ředitele Mezinárodního měnového fondu nebo o návštěvě prezidenta V. Klause v Rusku.³⁶ V ČR byl mediálně silně přítomen také bývalý prezident V. Havel, který se několikrát ostře vyslovil proti porušování lidských práv v Rusku a ústupu od demokracie.³⁷

ZÁVĚR

Jak již bylo uvedeno na začátku kapitoly, v české zahraniční politice dlouhodobě přetrvávají dva stereotypy o Rusku a východní Evropě: V první řadě je to stereotyp ne-

gativity: O východu Evropy se mluví jako o postsovětském prostoru, je zdůrazňována jeho zaostalost a odlišnost od západních integračních struktur. Pokud je tento region vůbec zmiňován, tak především jako zdroj hrozeb: Hovoří se o „ukrajinské“ a „ruské“ mafii a zdůrazňují se nebezpečí spojená s jednostrannou závislostí Evropské unie na ruských surovinách, především na ropě a zemním plynu.

Druhým stereotypem je přílišná koncentrace na Rusko jako klíčového aktéra, ať už v pozitivním nebo v negativním smyslu. Vývoj v ostatních částech regionu je pak chápán vždy jako odvozený od situace Ruska. Státy se potom dělí na ty, které s Ruskem spolupracují (obvykle, byť nepřesně, je sem řazeno Bělorusko a Arménie), a ty, které se proti jeho vlivu naopak stavějí (zejména Gruzie). Problematičnost takového pojetí se odráží v zahraniční politice vůči zemím, které do těchto šablon jednoznačně nezapadají. Nejtypičtějším příkladem je Ukrajina, kde panuje značná kulturní sounáležitost s Ruskem, ale zároveň i snaha o členství v EU, eventuálně i v NATO. Ukrajina je navíc členem GUAM, tj. volného sdružení států, které se vůči Rusku vymezují.

To jsou dva základní faktory, které vysvětlují, proč česká zahraniční politika vůči Rusku zůstává dosud jenom částečně úspěšná. Existují však i další zásadní problémy. Mezi nimi vyniká nedostatečná konceptualizace českých aktivit vůči Rusku a s tím související radikální změny v české politice při změně vlády. Česká diplomacie dosud nedisponuje jednotnou strategií vůči Rusku, která by dokázala uvést do vzájemného souladu politické priority s prioritami ekonomickými, lidskoprávními a kulturními. Zatímco se ČR velmi výrazně angažuje v pomoci opozičním silám v Bělorusku, není vůbec zřejmé, jaký postoj oficiální představitelé země zaujímají vůči opozici ruské. Podobně tolikrát zmiňovaná centralizace moci nebo omezování svobody slova zůstává citlivou oblastí, o které se většina českých politiků zmiňuje jenom váhavě. Jednotná koncepce zahraniční politiky vůči východoevropskému regionu by tento problém odstranila. Nutnou podmínkou by ovšem bylo, že by se tvorby dokumentu účastnila i opozice, protože v opačném případě bude mít každá zahraničněpolitická koncepce tohoto typu velmi omezenou platnost. Součástí jednotného postupu by se pak měla stát i již existující *Strategie prosazování obchodně-ekonomických zájmů ČR*, zmíněná výše.

Dalším, neméně komplexním problémem je nedostatečná koordinace aktivit jednotlivých center české politiky vůči Rusku. Většina konkrétních subjektů, která se podílí na vytváření české politiky vůči Rusku, funguje dobře – ať už jde o odbory MZV nebo subjekty hospodářské. Ovšem koordinace jejich činností je často omezená, a to dokonce i na úrovni meziresortní (ministerstvo zahraničních věcí a ministerstvo průmyslu a obchodu), nebo dokonce vnitroresortní.

Vzhledem k těmto limitujícím faktorům je úspěchem i situace, v níž se česko-ruské vztahy nacházejí na konci roku 2007. Podařilo se udržet dobrou dynamiku obchodních a investičních vazeb, na kterou mělo politické ochlazování minimální vliv. Diskuse o americké radarové základně, ač mediálně dominantní, nebyla jediným tématem a obě strany projednávaly i řadu dalších otázek, včetně otázek ekonomických. Za úspěch české diplomacie lze považovat i to, že se podařilo přesvědčit ruskou stranu, že problémy s hroby sovětských vojáků nejsou cílenou vládní kampaní, ale skutečnými případy vandalismu.

S tím, jak se blíží české předsednictví v EU, které si za jednu z priorit klade i vztahy s východní Evropou, postupně poroste potřeba vystupovat systematicky a koncepčně. ČR bude nucena své kroky jasně předem formulovat, nejen proto, aby byly transparentní pro Rusko, ale především proto, aby si česká diplomacie dokázala zajistit podporu zemí Visegrádu a ostatních členských zemí EU, bez nichž nebude schopna prosadit žádný zásadnější krok.

Poznámky

- ¹ Viz *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006*. On-line: (www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=4191; www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20840); *Programové prohlášení vlády*. On-line: (www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20840); *Koaliční smlouva*. On-line: (www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=20394).
- ² Diskuse o energetické bezpečnosti již po nějakou dobu probíhala v rámci ministerstva zahraničních věcí. Např. již na konci června 2006 bylo rozhodnuto o zřízení odborné pracovní skupiny pro energetickou bezpečnost. Ale pomineme-li činnost zvláštního velvyslance pro energetickou bezpečnost, aktivity ministerstva v této oblasti byly v následujících měsících spíše omezené. Rusko-běloruská krize dala dalšímu vývoji impulz v tom smyslu, že i státy, které v minulosti váhaly s podporou radikálního polského postoje, začaly vážně uvažovat o důsledcích společné evropské energetické politiky, a tyto úvahy se pak „přelily“ i do ČR.
- ³ Návrhy na možný kompromis byly podávány až od poloviny roku. Mezi ně patřila ruská nabídka na využívání vojenské základny v Ázerbájdžánu (odmítnutá Spojenými státy) a nabídka na ruské inspekce na základnách (nepřijatelná pro hostitelské země) apod.
- ⁴ Česká tisková kancelář, 20. 1. 2007
- ⁵ Česká tisková kancelář, 19. 2. 2007
- ⁶ Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy, 2. 10. 2007. On-line: (www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179).
- ⁷ *Ukaz-nagražděniye medal' Puškina*. Oficiální stránka Prezidenta Ruské federace, 1. 11. 2007. On-line: (www.kremlin.ru/text/psmes/2007/11/150001.shtml).
- ⁸ *Putinův evropský spojenec Klaus*. Lidové noviny, 2. 1. 2008.
- ⁹ *Bilaterální jednání mezi ČR a Ruskou federací*. Portál veřejné správy ČR. On-line: (www.gov.cz/wps/portal/_s.155/6966/_ps.1258/M/_s.155/10202?docid=111362).
- ¹⁰ Prohlášení MZV ČR v souvislosti s poškozením hrobů na memoriálu vojáků Rudé armády na Olšanských hřbitovech v Praze, 12. 7. 2007. On-line: (www.mzv.cz/wvWo/mzv/default.asp?id=50092&ido=10544&idj=1&amb=1).
- ¹¹ Česká tisková kancelář, 22. 8. 2007.
- ¹² *Süddeutsche Zeitung*, 27. 4. 2007. On-line: (www.sueddeutsche.de/ausland/artikel/952/111841/).
- ¹³ Formálně je náplň práce komise tato: „Mezivládní komise pro hospodářskou, průmyslovou a vědecko-technickou spolupráci mezi Českou republikou a Ruskou federací je vrcholovým společným orgánem pro otázky dvoustranné hospodářské spolupráce mezi oběma zeměmi. Skládá se z vedoucích představitelů zainteresovaných ministerstev a státních organizací. Komise zasedá pravidelně jedenkrát ročně, přičemž mezi zasedáními je spolupráce koordinována jejími pracovními skupinami.“ Zasedání Mezivládní komise ČR a Ruské federace, 24. 10. 2007. On-line: (www.businessinfo.cz/cz/clanek/rusko/zasedani-mezivladni-komise-cr-a-rf/1000580/46298/).
- ¹⁴ *V Praze sostojalos' tret'je zasedaniye rossijsko-češskoj mežpravitel'stvěnoj komissii*, Ministerstvo inostrannych děl Rossijskoj Feděracii, 31. 10. 2007. On-line: (www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/6587a770d03c3b89c3257385005070b2?OpenDocument).

- ¹⁵ Česká tisková kancelář, 6. 7. 2007
- ¹⁶ Viz stránky Českého centra v Moskvě: www.czechcentres.cz/moscow/novinky.asp.
- ¹⁷ Viz např. Zápis z 8. společné schůze zahraničního výboru, výboru pro obranu, výboru pro bezpečnost a ústavně právního výboru, která se konala dne 31. 1. 2007, PSP ČR. On-line: (www.psp.cz/sqw/text/text.sqw?C=1713&T=K2006PSP5V&q=Rusk%e1%20federace&lem=1&j=1&d1=1).
- ¹⁸ 11. veřejné slyšení Senátu na téma „Závěry jarní Evropské rady a jejich vliv na energetickou politiku České republiky“. On-line: (www.senat.cz/xqw/xervlet/psenat/htmlhled?action=doc&value=41099).
- ¹⁹ *Usnesení vlády ČR ze dne 24. 2. 2003, č. 188 o Koncepti proexportní politiky pro období let 2003–2006*. On-line: (racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/WebGovRes/B9719536722C3F32C12571B6006C0F8B?OpenDocument). Tu později nahradila *Exportní strategie ČR (2006–2010)*. On-line: (www.businessinfo.cz/cz/rubrika/exportni-strategie-cr-2006-2010/1001404/).
- ²⁰ *Strategie prosazování obchodně-ekonomických zájmů České republiky v Ruské federaci*. Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR. On-line: (www.mpo.cz/dokument2487.html).
- ²¹ Česká tisková kancelář, 21. 6. 2007.
- ²² *Rusko: očekávaný vývoj v teritoriu*. On-line: (www.businessinfo.cz/cz/sti/rusko-ocekavany-vyvoj-v-teritoriu/10/1000580/).
- ²³ Organizační struktura MPO ČR. On-line: (www.mpo.cz/dokument35310.html).
- ²⁴ Plán proexportních akcí OEÚ ZÚ Moskva. On-line: (www.mzv.cz/wwwo/default.asp?id=46293&ido=994&idj=1&amb=54&ParentIDO=980).
- ²⁵ Komora pro hospodářské styky se SNS. On-line: www.komorasns.cz/index.php?page=pro-media.
- ²⁶ Viz např. *Rusko proti raketové základně*. Rozhovor s A. Vondrou, Český rozhlas, 20. 2. 2007. On-line: (www.alexandrovondra.cz/?item=rozhovor-pro-radio-cesko-433&category=emedia; *Schwarzenberg: Rusko chce zpět mocenský status Sovětského svazu*. Hospodářské noviny, 20. 7. 2007.
- ²⁷ Např. *Putin přirovnává slovník, potřebuje nepřitele*. Hospodářské noviny, 21. 2. 2007.
- ²⁸ Viz např. *Česká delegace ujistila Moskvu: rozhodnutí o radaru nepadlo*. Právo, 22. 8. 2007, nebo *Ruský názor na radar už se mění*. Hospodářské noviny, 10. 9. 2007.
- ²⁹ Viz např. zprávy v novinách *Něžavisimaja gazeta – Čechija vozdržitsja ot priňatija rešenija po radaru PRO do konca goda*, 21. 8. 2007. On-line: (news.ng.ru/2007/08/21/1187695084.html); *Vojennyje bazy v Jevropě stanut celjami dlja rossijskich raket*, 4. 6. 2007. On-line: (news.ng.ru/2007/06/04/1180904297.html). Podobně též *Izvestija – Češskije mepy otkazalis' besedovat' s glavoj Minoborony o PRO*, 13. 9. 2007. On-line: (www.izvestia.ru/news/news148402) nebo *Rossijskaja gazeta – Vlasti Pol'si i Čechii soglasilis' razmestit' v svojich stranach novyje amerikanskije bazy*, 20. 2. 2007. On-line: (www.rg.ru/2007/02/20/bazy-polska-anons.html).
- ³⁰ Pro zevrubnější analýzu mediálního obrazu diskusí o radarové základně viz kapitola 2 – *Politický, mediální a společenský kontext zahraniční politiky, tvorba diskurzu*.
- ³¹ *Rusko láká podnikatele stále víc*. Hospodářské noviny, 27. 4. 2007.
- ³² *Za dovolenou v Česku nejvíc utrácejí Rusové*. Právo, 28. 8. 2007; *Návrat ruštiny*. Právo, 14. 5. 2007.
- ³³ *MID Rossii vyrazil Čechii rešitel'nyj protěst*. Izvestija, 11. 7. 2007.
- ³⁴ Např. *Putin dal Merkelové klíč od G8*. Lidové noviny, 7. 1. 2007.
- ³⁵ Již na konci roku 2006 Bartuška řekl mj., že „Rusko je stabilnější, než si řada pozorovatelů myslí“. *Václav Bartuška: Nedostatek energie může Evropu znovu sblížit*. Hospodářské noviny, 1. 11. 2006.
- ³⁶ *Klaus a Putin: každý koukal jinam*. Mladá fronta Dnes, 28. 4. 2007.
- ³⁷ Např. *Havel zvolil periferii*. Právo, 3. 10. 2007.